

Kulkine.net – tutkimus epävirallisista kulkineennimistä

JANNE SEPPÄLÄ

Väitöksenalkajaisitelmä Jyväskylän yliopistossa 16. elokuuta 2013

Nimet ja niihin liittyvät merkitykset ovat aina kiehtoneet ihmisiä. Suomalaisessa nimiä koskevassa tutkimuksessa pääosassa ovat olleet ja edelleen ovat paikannimet ja henkilönimet. Näitä koskevaa tutkimusta on useita hyllymetrejä ja kerättyjä nimiä parin huoneen verran. Vähitellen nimien tutkimus on laajentunut lemmikkieläinten, yritysten ja yhteisöjen nimiin sekä kuvitteellisten hahmojen nimiin ja nyt – ehkä yllättävänkin myöhään – kulkineennimiin. Kulkineitahan ovat yleensä autot, traktorit ja kaksipyöräiset, kun sitä vastoin laivoja, junia ja lentokoneita ei yleensä pidetä kulkineina.

Tänään tarkastettavan työn aiheena ovat epäviralliset kulkineennimet ja kulkinetta tarkoittavat yleisnimet. Epäviralliset kulkineennimet ovat joskus asenteellisiakin nimiä, joita erilaisista kulkineista kansan suussa käytetään. Monet näistä ovat kaikille tuttuja, toiset vähän harvinaisempia: *Kuplavolkkari*, *Mersu* ja *Mosse*, *Piikkilangankiristäjä*, *Hitlerin kosto*, *Natsipakastin*, *Isin Faneriauto*, *Kuurakyttyrä*, *Kyrpäjyry*, *Hapankaalihakkuri*. Jotkut ovat antaneet kulkineille yksilönnimiäkin – esimerkiksi kotitilani traktorit olivat *Jurkka*, *Jalle* ja *Päksätti*. Kokonaiskuvan täydentämiseksi olen tutkinut myös virolaisia kulkineennimiä ja lisäksi kulkinetta tarkoittavia yleisnimiä; näitä yleisnimiä ovat esimerkiksi polkupyörää yleensä tarkoittavat *munamankeli* ja *hinkuveivi*.

Kulkineennimien kerääminen ja niihin perehtyminen on kestänyt hiukan yli viisi vuotta – toki muutakin on tänä aikana tullut tehtyä ja tehdyksi. Olen tullut huomamaan, että ohjaajani oli väärässä pelätessään, kertyisikö nimiä tutkittavaksi asti: ”Hyvä, jos 500 saat kasaan.” Nimiä on yli kolmetuhatta, eikä aineistokokoelmani ole vielä täydellinen, vaikka nimiä on kerätty haastatteluin, lehtivetoosuksin, kyselykaavakkein ja -lomakkein sekä poimittu Internetistä, lehdistä ja kirjoista.

Vaikka minut koulutustaustani vuoksi luokitellaankin kielitieteilijäksi, pidän silti itseäni suurella määrällä myös kulttuurintutkijana ja kansanperinteen kerääjänä. Monissa asioissa ihannoinkin menneitten aikojen tutkijoita, joille monialaisuus ja tieteidenvälisyys olivat elävää todellisuutta ja sama henkilö sai vielä olla lääkäri,

kasvitieteilijä ja kielimies. Itse olen opiskellut oikeustiedettä, musiikkia, tanssia ja näyttötelemistä, mikä lienee vaikuttanut näkemyksiini kielestä ja tieteestä.

Kansanperinteen keräämiseen olen halunnut liittää myös sen julkistamisen. Tähän tutkimukseen kuuluva nimitietokanta on avoimesti saatavilla verkossa, ja kuka tahansa voi etsiä sieltä vaikkapa Fordien nimiä. Tarkoitus on kannustaa keruutyön jatkamiseen ja muistuttaa siitä tosiasiaa, että tämän päivän arki on huomisen historiaa. 1900-luvun puolessavälissä silloiset kollegani kiersivät talosta taloon kyselemässä peltojen nimiä, vanhoja oluenpanotapoja ja niihin liittyvää terminologiaa tai työreunien osien nimiä. Samaan aikaan ne nimet, joita 1900-luvun alun autoista ja muista kulkineista käytettiin, jäivät keräämättä. Suuri osa niistä on nyt auttamattomasti kadonnut tai hankalasti löydettävissä historiallisista lähteistä.

Kulttuuritutkimuksesta kyse on siinä mielessä, että nimiä havainnoimalla voidaan tehdä havainnoja myös siitä kulttuurista, jossa elämme ja olemme eläneet. Kulkineenimiinkin on säilyttänyt kulttuurisia yksityiskohtia: Auton nimi *Helmi-Orvokki* muistuttaa talonmies-Hanskin rouvaa esittäneestä Marita Nordbergistä ja *Hitlerin kansanauto* natsijohtajan panoksesta maailman autoistumiseen. Alkuperämaata kuvaavat nimet *Riisipussi*, *Paavinpulkka*, *Natsipaise*, *Palme*, *Makaroni* ja *Siperian Mersu* sisältävät tiiviisti koodattuna suomalaisten näkemyksiä eräistä kansoista. *Mitsu* ja *Mersu* ovat ehkä varsin neutraaleja, mutta kun Wartburgia sanotaan *Tyrätärimesteksi* tai Volvoa *Vulvaksi*, tuodaan hyvinkin esille kulkineisiin liittyviä asenteita ja kulttuurin normeja – tai vain leikitellään kielellä.

Kulkineille annetaan nimiä monista eri syistä. Yksilön nimeä annettaessa vahvin on ehkä halu yksilöllistää kulkine. Autotkin voivat olla perheenjäseniä, niillä voi olla luonne ja niistä voidaan käyttää pronominia *hän*. Merkkien ja mallien kohdalla uusi nimi kuvaa usein paremmin kulkinetta kuin virallinen nimi tai on helpompi lausua: onhan suurin osa merkki- ja mallinimistä vieraskielisiä, kuten SsangYong tai Citroën Xantia. Kuvaavakin nimi voidaan luoda kokonaan kielen omista aineksista, tuottaa ”vääntäen” virallisen nimen pohjalta tai lainata toisesta kielestä. Perussuomalainen *kuplavolkkarikin* on ruotsiksi *bubbla* ja amerikanenglanniksi *bubble*.

Edellä sanotusta on varmasti käynyt ilmi, että kulkineennimet ovat hyvin moninainen joukko. Tätä joukkoa voidaan tarkastella monista eri näkökulmista ja kuvailla eri tasoilla. Väitöskirjani päätavoitteena olen pitänyt eräänlaisen yleiskuvan piirtämistä, sillä kulkineennimistä ei oikeastaan ole aiempaa tutkimusta. Kansankielellä sanoisin: ”Mää olen kerännyt kulkineennimiä, ja katonu mitä hei on syäny.” Tässä työssä olen päättänyt selvittää nimien rakennetta, ominaisuuksia, joihin nimet ottavat kantaa, virallisten nimien osuutta nimeämisessä, nimien muokkaamisen mekanismeja ja niin edelleen. Lisäksi olen pohtinut, miksi näitä nimiä annetaan, miten ne leviävät ja säilyvät ja miten asenteellisia ne ovat. Kaikki osiot tässä kokonaisuudessa eivät ole yhtä vahvoja, mutta olen halunnut tuoda ne esiin, jotta aihepiirin tulevilla tutkijoilla olisi lähtökohdita tutkimukselleen, jotakin testattavaa ja vahvistettavaa tai kumottavaa. Lisäksi olen pyrkinyt epävirallisten kulkineennimien avulla laajentamaan nimistön tutkimuksen kenttää ja suhteuttamaan sen ilmiöitä toisiinsa.

Näin lopuksi voisin vielä mainita muutamia tutkimustuloksia näin luettelomaisesti. Virallisesta nimestä muokattuja nimiä ja kulkineen ominaisuuksien perus-

teella annettuja nimiä on suunnilleen yhtä paljon. Jos nimet ottavat kantaa johonkin kulkineen ominaisuuteen, ne ottavat useimmin kantaa kokoon ja muotoon, käytettävyyteen, alkuperämaahan, johonkin silmiinpistävään osaan tai ääneen. Harvemmin huomiota on kiinnitetty väriin, käyttäjään, hajuun tai erikoiseen käyttötarkoitukseen. Yksilönnimiä muodostetaan myös rekisteritunnuksen perusteella. Kun nimiä muokataan toisista nimistä, lähes kaikki keinot ovat mahdollisia. Jos tavoitteena on neutraali nimi, käytetään useimmin erilaisia johtimia: Volkswagenista tehdään *Volkkari*, Mercedesistä *Mersu* ja niin edelleen. Jos taas nimeen halutaan tuoda lisäväriä, voidaan nimeä muunnella toisen sanan näköiseksi: Zündapp-nimestä saadaan siis *Syntitappi* tai *Synnintappi* ja Ford Thunderbirdistä *Tunturipirtti*.

Esittelen lopuksi vielä ennen vastaväittäjän lausuntoon siirtymistä hiukan väitöskirjaani, koska se saattaa olla monille vieras ja se on ainakin rakenteeltaan täysin uudenlainen, toisin sanoen tietokannan päällä toimiva verkkosivusto. Etusivulla on kuva, josta ilmenee teoksen rakenne. Osiossa A kuvataan tutkimuksen peruslähtökohdat aineistonkeruusta tutkimuskysymyksiin. Osiossa B on hajahuomioita ja kokonaisuutta täydentäviä kirjoituksia nimenannosta, nimien säilymisestä ja attraktiokeskuksista. Osiossa C esitellään sitä, missä määrin nimiä on muodostettu toisista samatarkoitteisista nimistä muokkaamalla eli ”vääntämällä” ja missä määrin taas itsenäisesti kulkineen ominaisuudet lähtökohtana. Osiossa D on syvennytty tarkemmin nimimateriaalin muokkaamisessa eli ”vääntämisessä” käytettyihin menetelmiin; osiossa E taas kerrotaan, minkä ominaisuutensa mukaan kulkiheet ovat saaneet nimensä. Osiossa F esitetään metaforien lähdealueiden perusteella se, millaisina kulkiheet koetaan, ja kerrotaan lisäksi siitä, mitä 1900-luvun asioista ja tapahtumista on nimiin tallentunut. Lopuksi osio G kokoaa tulokset yhteen ja osio H sisältää lähteet, liitteet ja kuvauksen teknisestä toteutuksesta.

Useimpia teistä kuulijoista kuitenkin kiinnostavat itse väitöskirjan tekstin sijasta nimenomaan nimet. Nimiä voi nähdä tekstiä lukiessaan kelattavissa esimerkinimi-laatikoidessakin, mutta helpoin tapa päästä tutkimusaineistoon käsiksi on käyttää sivuston hakutoimintoja. Perushaussa on kaksi hakutapaa: aineistosta voi tehdä hakuja joko epävirallisen tai virallisen nimen perusteella. Tieteellisessä haussa on viisi eri hakulomaketta erityyppisiä nimiä varten. Ensimmäisellä hakulomakkeella voi etsiä nimeämisperusteen mukaan vain nimiä, joilla jokin nimeämisperuste on. Toisella hakulomakkeella voi etsiä lisämerkityksisiä sekundäärinimiä eli väännöksiä, jotka pyrkivät muistuttamaan jotakin entuudestaan tuttua suomen kielen sanaa. Näissä haku-ehtona on harhalekseemi eli se sana, jota nimet pyrkivät muistuttamaan; toisella hakulomakkeella voi hakea vaikkapa eläimennimityksen näköisiä autonnimiä. Kolmannella hakulomakkeella voi hakea puhtaita (neutraaleja) sekundäärinimiä käytetyn muodostuskeinon mukaan, esimerkiksi etsiä kaikkia aineiston nimiä, jotka on synnytetty *-kka*-loppuisen muotin avulla. Neljäs ja viides hakulomake ovat tarpeen edellä mainittujen ryhmien rajatapauksia tutkittaessa. Hakutuloksissa on aina nimi, tieto sen tarkoitteesta ja sanallinen selitys nimen oletetusta synnystä. Lisäksi nimianalyysijä havainnollistamassa on kuvia ja ääniä.

Edellä mainitun lisäksi sivustolla on tiivistelmä suomeksi ja ruotsiksi, dispositio ja linkki kansanversioon. Kansanversio ei kuulu varsinaiseen tänään tarkastettavaan

väitöskirjaan. Uskoisin kuitenkin, että siitä on iloa monelle maallikolle, sillä se ei vaadi lukijaltaan nimistöntutkimuksen termien, kuten *nimeämisperusteen*, tuntemusta.

Janne Seppälä: *Kulkine.net – tutkimus epävirallisista kulkineenimistä*. Omakustanne 2013. Kirja on luettavissa osoitteessa www.kulkine.net.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.t.j.sukunimi@jyu.fi